



Стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних з визначенням поняття корпоративного права та його предмету. Зокрема, в статті аналізуються підходи щодо визначення поняття корпоративного права, його предмету та суб'єктів, що склалися в українській юридичній літературі, пропонуються відповідні корективи до цих підходів.

Стаття посвящена исследованию проблем, связанных с определением понятия корпоративного права и его предмета. В частности, в статье анализируются подходы относительно определения понятия корпоративного права, его предмета и субъектов, что сформировались в украинской юридической литературе, предлагаются соответствующие коррективы к данным подходам.

This article is devoted to the research of the problems relating to defining of the notion of corporate law and its subject matter. Particularly, in the article there are analyzed the approaches to defining of the notion of corporate law and its subject matter that take place in Ukrainian legal literature and respective corrections to such approaches are proposed. Considerable attention in the article is paid to defining of the subjects of Ukrainian corporate law.

Література

1. Мельник О.О. Корпоративне право України. Навчально-практичний посібник

із зразками документів. – К. : ФОРМ Мельник О.О., 2008. – 368 с.

2. В.М. Кравчук. Корпоративне право. К. : Істина – 2008. – 720 с.

3. Кибенко Е.Р. Корпоративное право. Учебное пособие. – Х. : фирма «Эспада», 1999. – 480 с.

4. Глузь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / С.Н. Глузь. – К., 2000.

5. Корпоративне право України : підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кибенко, І.В. Спасибо-Фатеева [та ін.] ; за заг. ред. В.В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

6. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

7. Juris Corpus Civilis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>.

8. Handlin & Hefferan. Commercial Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hh-attorney.com/?page_id=56.

9. Delaware General Corporation Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delcode.delaware.gov/title8/c001/sc01/index.shtml>.

10. Black's Law Dictionary. Seventh Edition. St. Paul, – MN : West Group, 1999. –1738 p.

11. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

УДК 347.6; 347.9

О. Простибоженко,

асистент кафедри цивільного та трудового права
Київського університету права Національної академії наук України

ВИМОГА ВСТАНОВЛЕННЯ «ОБСЯГУ СПІЛЬНО НАЖИТОГО ПОДРУЖЖЯМ МАЙНА І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ПРИДБАННЯ»: ПОХОДЖЕННЯ І ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

З прийняттям у 2002 році Сімейного кодексу України (далі – СК України) було оновлено правове регулювання майнових правовідносин подружжя, спрямоване на забезпечення балансу публічних і приватних інтересів у разі поділу спільного майна подружжя.

Дослідження проблем правового регулювання майнових відносин подружжя здійснювалося такими вітчизняними науковцями, як І.В. Жилінкова, О.В. Дзера, З.В. Ромовська, Ю.С. Червоний, Т.О. Ариванюк, С.Я. Фурса, І.М. Кучеренко, О.М. Калітенко та інші. Разом з тим, недостатнє ви-

світлення у працях зазначених вчених отримали правові проблеми, що виникають в юридичній науці та правозастосовчій практиці, і які пов'язані з встановленням обсягу і джерела походження спільного майна подружжя. Понад десятирічний досвід застосування, передусім, національними судами нового сімейного законодавства України є достатньою емпіричною базою для всебічного та об'єктивного аналізу існуючих проблем з вказаного питання, обумовлює актуальність цієї статті.

Метою цієї статті є дослідження походження існуючої у судовій практиці вимоги щодо необхідності встановлення судами обсягу майна, набутого подружжям, і джерела його походження, а також аналіз проблемних питань, пов'язаних з її практичним застосуванням.

Відповідно до п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» вирішуючи спори між подружжям про майно, необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання [1].

Насамперед, зазначимо, що використана у вказаному правому положенні термінологія не узгоджується з понятійним апаратом чинного СК України. Зокрема, поняття спільно нажитого майна вживалося у ст. 22 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР (далі – КпШС УРСР), тоді як в СК України, зокрема ст. 60, 61, використовується поняття «набутий подружжям». Крім того, термін «спільне ведення господарства» також передусім притаманний законодавству України радянського періоду і вживається, наприклад, у ст. 64 Житлового кодексу УРСР, ст. 16 Основ законодавства СРСР про шлюб і сім'ю [2], постановях Пленуму Верховного Суду СРСР [3]. Натомість, в ч. 6 ст. 57 СК України йдеться про окреме проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Але вищезазначене правове положення відсутнє в Основах законодавства СРСР про шлюб і сім'ю (1968 р.) [2] та узагальненнях судової практики, зокрема постановях Пленуму Верховного Суду СРСР від 4.12.1969 р. № 10 «Про практику застосування судами Основ законодавства СРСР і союзних республік про шлюб і сім'ю» [4] і від 28.11.1980 р. № 9 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про розірвання шлюбу» [5]. Не знахо-

димо його також у сімейному законодавстві та узагальненнях судової практики радянського періоду Росії та інших республік колишнього СРСР [6; 7; 8]. Не міститься даної вимоги і в постановях Пленуму Верховного Суду УРСР від 15.06.1973 р. № 6 «Про деякі питання, що виникли в судовій практиці по застосуванню Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР» [9] та від 31.08.1979 р. № 8 «Про судову практику в справах про розірвання шлюбу» [10].

Вперше досліджувана вимога з'явилась у постанові Пленуму Верховного Суду УРСР від 25.03.1988 р. № 4 «Про практику розгляду судами справ про розірвання шлюбу», в п. 6 якої зазначалося, що при вирішенні у шлюбнорозлучному процесі спорів про майно судам слід з'ясувати обставини, пов'язані з джерелом і часом придбання майна, встановлювати обсяг спільно нажитого майна, що було на час фактичного припинення ведення спільного господарства [11]. Примітно, що вказана постанова Пленуму Верховного Суду УРСР була унікальною для радянського періоду, оскільки не повторювала загальносоюзну постанову Пленуму Верховного Суду СРСР як це зазвичай мало місце, та не мала системного характеру, тобто не підходила комплексно до вирішення проблемних питань сімейного законодавства.

В подальшому у дещо зміненому вигляді досліджуване правове положення було введено у п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.1998 р. № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» [12], яка замінила три вищезазначені постанови Пленуму Верховного Суду УРСР. Пізніше дане правове положення було перенесене в постанову Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [1].

Отже, відсутність вимоги щодо встановлення судами обсягу спільно нажитого майна і джерела його придбання в законодавстві і правозастосовчій практиці СРСР та країн, які виникли з його розпадом, вказує на її українське походження. Оскільки ця вимога не була запозичена іншими державами колишнього СРСР, вона стала особливістю національного сімейного законодавства радянського періоду, а згодом перейшла і в сучасне законодавство України.

На нашу думку, поява даної вимоги пов'язана з процесами в СРСР, які мали місце в другій половині 1980-х років, зокрема активізацією боротьби з нетрудовими



доходами. Так, в 1986 р. було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення боротьби з одержанням нетрудових доходів» [13], на виконання якого союзні республіки також приймали нормативно-правові акти [14]. Видається, що впровадження у законодавство УРСР вищезазначеної вимоги обумовлене саме намаганням держави встановити і контролювати джерела походження майна. Оскільки стрімкі зміни в СРСР, в т. ч. розширення меж приватної ініціативи, і його розпад унеможливили подальший розвиток цієї ідеї, то зараз можна лише припускати, що за логікою процесів в СРСР суди повинні були встановлювати скільки майна набуло в період шлюбу подружжя і за рахунок яких джерел доходів. Якщо суд з'ясував, що майно подружжя набуто за рахунок нетрудових доходів або навіть встановлював, що доходи подружжя не співвідносилися з вартістю набутого майна, це могло бути підставою для реагування з боку держави (наприклад, суд міг направити окрему ухвалу правоохоронним органам).

Більш того, вимога щодо встановлення судом обсягу і джерела походження спільного майна подружжя повністю узгоджувалася з підходом радянського законодавця до доказування в цивільному судочинстві. Чинне в СРСР цивільне процесуальне законодавство не просто допускало, а вимагало ініціативи суду при встановленні обставин справи та збиранні доказів, передбачаючи, що (1) суд зобов'язаний, не обмежуючись наданими матеріалами і поясненнями, вживати заходи для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін (ст. 16 Основ цивільного судочинства СРСР [15], ст. 14 ЦПК РСФРР [16], ст. 15 ЦПК УРСР), (2) якщо наданих сторонами доказів недостатньо, то суд збирає їх з власної ініціативи (ст. 18 Основ цивільного судочинства СРСР [15], ст. 50 ЦПК РСФРР [16], ст. 30 ЦПК УРСР).

З прийняттям в Україні нового Сімейного (2002 р.) і Цивільного процесуального (2004 р.) кодексів було запроваджено якісно відмінні підходи до регулювання сімейних правовідносин та доказування у цивільному процесі. В узагальненні практики застосування судами СК України залишилася вимога щодо встановлення судами джерела походження спільного майна подружжя, про що йшлося вище. На нашу думку, це обумовлено відсутністю ґрунтовного теоретичного дослідження даної проблематики, а також відсутністю в правосвідомості юристів уявлення, що досліджувана вимога є відображенням

боротьби держави з нетрудовими доходами громадян.

Чинне сімейне і цивільне процесуальне законодавство України вказує на нежиттєздатність вимоги щодо встановлення судом обсягу і джерела походження спільного майна подружжя. По-перше, в СК України стосовно спільного майна подружжя вживається термін «набутий», який на відміну від використовуваного в КпШС УРСР терміну «нажитий» позбавлений забарвлення щодо джерела походження майна. Важливим є лише сам факт придбання майна у період шлюбу, а не його спільне «наживання» подружжям.

По-друге, за чинним ЦПК України судочинство у цивільних справах ґрунтується на засадах диспозитивності та змагальності сторін. Відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦПК України суд розглядає цивільні справи в межах заявлених стороною вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Відтак, суд повинен розглядати справу лише щодо того майна, про яке сторонами заявлено вимоги. А тому заявлена Верховним Судом України вимога встановлювати обсяг майна, спільно нажитого подружжям, не може бути реалізована на практиці.

По-третє, згідно з ч. 3 ст. 10 і ч. 1 ст. 60 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім встановлених ЦПК України випадків. Тобто, на відміну від ЦПК УРСР чинне цивільне процесуальне законодавство не допускає ініціативи суду щодо збирання доказів. Відтак суд позбавлений можливості встановити джерело походження майна подружжя, щодо якого заявлено вимоги, і може лише задовольнити позов або відмовити в ньому. І навіть якщо насправді спірне майно було придбане за особисті кошти одного з подружжя, але в судовому засіданні він про це не заявить, то суд, будучи позбавленим власної ініціативи щодо встановлення обставин справи, виходитиме з того, що таке майно є спільним.

Зрештою, по-четверте, практика національних судів у конкретних справах вказує, що навіть у випадку доведення стороною, що спірне майно придбане третіми особами (тобто, джерелом походження майна не є доходи чи праця подружжя), вищі судові інстанції розглядають таке майно як спільне і здійснюють його поділ між подружжям. Так, у справі про поділ будинку обоє з подружжя визнали і підтвердили доказами, що спірний будинок був придбаний матір'ю одного з них за її особисті кошти, але не введений в експлуатацію. Потім подружжя



ввело спірний будинок в експлуатацію, але оформило його на ім'я одного з них (питання законності таких дій суд не досліджував). Суд першої інстанції, встановивши джерело придбання спірного будинку, відмовив у позові [17]. Проте суд апеляційної інстанції, рішення якого підтримав Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, рішення суду першої інстанції скасував і ухвалив нове про задоволення позову і поділ спірного будинку між подружжя, вказавши, що принципове значення має факт набуття майна подружжям в період шлюбу [18; 19]. Фактично національні суди самі нівелювали значення вимоги щодо встановлення джерела походження майна подружжя, оскільки чинне сімейне законодавство України не дає підстав для відмови в поділі майна подружжя з підстав недоведеності джерела його походження. Тому якщо сторона доведе, що майно набуто в період шлюбу за умови, що таке майно не є особистою приватною власністю іншої сторони (точніше, що ця обставина не буде доведена іншою стороною), то суд позбавлений можливості відмовити в задоволенні позову про поділ такого майна.

Таким чином, вимога щодо встановлення судом «обсягу спільно нажитого подружжям майна і джерела його придбання» в сучасних умовах регулювання сімейних правовідносин не може бути практично реалізована. Але подібна вимога може використовуватись державою під час реалізації її функцій щодо протидії корупції та/або боротьби з легалізацією неправомірних доходів шляхом, наприклад, встановлення відповідальності за неспівпадіння видатків доходам подружжя і зобов'язанням подружжя доводити джерело походження майна, що (на нашу думку) й обумовлює перспективи подальших досліджень з вказаної проблематики.

Ключові слова: подружжя, спільно нажите майно, набутий, джерело походження майна, нетрудові доходи.

Стаття присвячена дослідженню вимоги встановлення судом обсягу майна, набутого подружжям, та джерела його придбання. Аналізуються походження і проблеми практичної реалізації зазначеної вимоги при розгляді судом майнових спорів подружжя.

Статья посвящена исследованию требования установления судом объёма имущества, приобретённого супругами, и источника его приобретения. Анализируются происхождение и проблемы

практической реализации указанного требования при рассмотрении судом имущественных споров между супругами.

The paper is devoted to research of the requirement to determine by court the volume of property acquired by spouses, and the source of its acquisition. The origin and practical application challenges of the requirement in court proceedings of property disputes between spouses are analyzing.

Література

1. *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України/Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.*

2. *Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье, принятые Законом СССР 27 июня 1968 г. «Об утверждении Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье» // Правовая база «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=23154;div=LAW;diff=243;dst=0;rnd=0.21614593269722826>.*

3. *Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 18 июня 1987 г. № 6 «О внесении изменений и дополнений в постановления Пленума Верховного Суда СССР от 28 ноября 1980 г. № 9 «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел расторжении брака» и от 25 марта 1982 г. «О применении судами законодательства при рассмотрении дел об установлении отцовства и о взыскании алиментов на детей и других членов семьи» // Библиотека нормативно-правовых актов СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_14056.htm.*

4. *Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 04 декабря 1969 г. № 10 «О практике применения судами Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье» // Правовая база «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=20850;dst=0;ts=03563CA84E8B40CD2714E6461CF6F102;rnd=0.56036271968572>.*

5. *Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 28 ноября 1980 г. № 9 «О практике применения судами законодательства при рас-*



смотрении дел о расторжении брака» // Библиотека нормативно-правовых актов СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_10535.htm.

6. Кодекс о браке и семье РСФСР от 30 июля 1969 г. // Правовая база «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.gi?req=doc;base=LAW;n=3261;from=6219-0;div=LAW;rnd=0.49053295217885384>.

7. Кодекс о браке и семье Казахской ССР от 06 августа 1969 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://adilet.zan.kz/rus/docs/K690001000_#z0.

8. Постановление Пленума Верховного Суда РСФСР от 21 февраля 1973 г. № 3 «О некоторых вопросах, возникших в практике применения судами Кодекса о браке и семье РСФСР» // Правовая база «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.gi?req=doc;base=LAW;n=6365>.

9. Постановова Пленуму Верховного Суду УРСР від 15 червня 1973 р. № 6 «Про деякі питання, що виникли в судовій практиці по застосуванню Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-73/ed19730615>.

10. Постановова Пленуму Верховного Суду УРСР від 31 серпня 1979 р. № 8 «Про судову практику в справах про розірвання шлюбу» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-79/ed19880325>.

11. Постановова Пленуму Верховного Суду УРСР від 25 березня 1988 р. № 4 «Про практику розгляду судами справ про розірвання шлюбу» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-88/ed19880325>.

12. Постановова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 р. № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» // Офіційний

веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-98/ed19980612>.

13. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 23 травня 1986 р. «Про посилення боротьби з одержанням нетрудових доходів» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v4719400-86>.

14. Постановова Ради Міністрів Української РСР від 24 червня 1986 р. № 235 «Про заходи щодо посилення боротьби з нетрудовими доходами» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/235-86-%D0%BF>.

15. Основы гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик, приняты Законом СССР 08 декабря 1961 г. «Об утверждении Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик» // Правовая база «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.gi?req=doc;base=ESU;n=1606>.

16. Гражданский процессуальный кодекс РСФСР от 11 июня 1964 г. // Правовая база «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.gi?req=doc;base=LAW;n=2237>.

17. Рішення Житомирського районного суду Житомирської області від 02 грудня 2013 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35798901>.

18. Рішення Апеляційного суду Житомирської області від 20 січня 2014 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36768879>.

19. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 лютого 2014 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37147991>.

